

Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu²

Dalibor Vrgoč i Milica Mihaljević

Sažetak

U radu se prema terminološkim načelima raščlanjuje naziv situational awareness, koji ishodište ima u vojnome području (ratnome zrakoplovstvu), a u posljednja se tri desetljeća proširio na različita područja obrane i sigurnosti te mnoge druge struke. Danas za taj pojam postoji niz naziva koji konkuriraju biti njegovom hrvatskom istovrijednicom. Stoga je cilj ovoga rada podrobno razložiti genezu pojma (koncepta) kojemu je pridružen taj naziv, istražiti njegove definicije u širem smislu te u vojnoj i zrakoplovnoj struci, korpusnom pretragom provjeriti ovjerenost i proširenost određenih hrvatskih rješenja te na kraju prema normativnim kriterijima predložiti hrvatsku istovrijednicu.

Ključne riječi:

situational awareness, svijest o situaciji, uvid u situaciju, vojno nazivlje, zrakoplovno nazivlje

1 Članak je primljen u Uredništvo 4. travnja 2019. i prihvaćen za objavu 25. travnja 2019.

2 Ovaj je rad djelomično (pretraga s pomoću skica riječi i obrada odabranih riječi u *Mrežniku*) izrađen na istraživačkome projektu *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*, koji u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost.

Abstract

Are we aware of the situation? Terminological analysis of the term 'situational awareness' in the military context

This paper seeks to analyse the term 'situational awareness' by applying terminology principles. The term has its roots in the military domain (air force) and has spread in the last three decades to many other professional fields. Currently, there are a number of terms in the Croatian language rivalling to take the place of the Croatian equivalent for the English term. Therefore, this paper aims to closely examine the genesis of the concept to which the Croatian term is attributed, and investigate the whole array of its definitions – from a broader sense to both the aviation and military sense. Furthermore, by researching linguistic corpora it seeks to examine the validity and distribution of certain Croatian solutions, and accordingly, propose a Croatian equivalent compliant to Croatian linguistic norm.

Key words:

situational awareness, military terminology, aviation terminology

Uvodni osvrt

Uvodno ćemo se detaljnije osvrnuti na određene temeljne terminološke postulate i procese pri stvaranju nazivlja – osobito onoga koje konceptualna ishodišta ima u engleskome jeziku – kako bismo zatim pristupili raščlambi engleskoga naziva *situational awareness* (SA) i mogućih hrvatskih istovrijednica.

U hrvatskome jeziku niz je riječi, sveza i frazema koji ishodište imaju u vojnome nazivlju, a danas se, osim kao vojni nazivi, upotrebljavaju i kao determinologizirane riječi općega jezika u različitim funkcionalnim stilovima te kao reterminologizirani nazivi u drugim strukama.

Radi ilustracije navest ćemo samo neke od njih: *kampanja, avangarda, strategija, taktika, diverzija, mobilizacija, totalni rat, pregovarački stol, dan D,*

kalibar, kamuflaža, tampon-zona, dimna zavjesa, zadnja crta obrane, kanonada, bombardiranje, kolateralne žrtve, invazija, okidač, brisani prostor, legitimna meta.

U međudodnosu općega jezika i jezika struke prepoznamo dva procesa:

1. **TERMINOLOGIZACIJA** – proces pretvaranja općih riječi u nazive. Drugim riječima, riječi se općega jezika specijaliziraju te dobivaju terminološko značenje. Na primjer, u općim se rječnicima riječi *bojište, zapovijed, pridošlica* i *zapriječiti* definiraju na sljedeći način:

bojište

- mjesto ili područje na kojemu se vodi borba, poprište boja, bojno polje (VRHSJ)
- mjesto na kom se vodi boj, bojno polje; poprište (RHJ)

zapovijed

- zahtjev da se što provede (VRHSJ, ŠRHJ)
- nalog koji sadržava obvezu da se provede; naredba (RHJ)

pridošlica

- osoba koja je stigla poslije drugih, koja se naknadno komu pridružila ili uključila u što (ŠRHJ)
1. onaj koji je došao odnekud u novi kraj 2. onaj koji je nešto kasnije došao u društvo i sl. (VRHSJ)

zapriječiti

- postaviti kakvu zapreku (VRHSJ, ŠRHJ)

Iste riječi u vojnoj struci procesom terminologizacije postaju nazivi s odgovarajućim definicijama i poprimaju drukčije (u pravilu uže, specifičnije) značenje:

bojište – fizički prostor (kopno, more, zrak), vrijeme (kronološki), virtualni računalni prostor, elektromagnetski spektar te voljno i emocionalno područje psihe u kojima (u operacijama) projiciramo sposobnosti i ostvarujemo učinke (ZDP-P)

zapovijed – operativna odluka koja nema snagu upravnog akta, a koju izdaju zapovjednici u skladu s ovlastima na temelju Ustava i zakona radi učinkovitog funkcioniranja obrambenog sustava (ZDP-P)

pridošlica (walk-in) – 1. osoba koja samoinicijativno pristupi vojnom objektu ili snagama nudeći informacije (ZDP-P) 2. osoba koja dragovoljno ponudi svoje usluge obavještajnoj agenciji i koju se obično prihvaća s oprezom jer postoji opasnost da je riječ o dvostrukome agentu (EHVR)

zapriječiti – skrenuti, narušiti, odgoditi ili uništiti neprijateljske kopnene vojne potencijale prije nego ih može učinkovito upotrijebiti protiv naših (prijateljskih) snaga (RB)

U sličnome smislu, sveze riječi koje općejezični rječnik ne navodi – upravo stoga jer je riječ o nazivima – mogu postati dijelom jezika struke. U nazivlju ratne mornarice nalazimo naziv čista voda, koji znači „morski prostor u kojemu s velikom vjerojatnošću možemo tvrditi da nema morskih mina (više od 95 %)”.³

Kad uspoređujemo opći jezik i jezik struke te pri stvaranju naziva, izrazito je važno upozoriti na razliku između tvorbenoga i terminološkoga značenja riječi. Naime, i danas se među stručnjacima različitih struka čuju tumačenja kako je npr. *artiljerija* poželjniji naziv jer *topništvo* ima uže značenje (podrazumijeva samo topove) ili je sporan pridjev *ratni* u višerječnim nazivima *ratno zrakoplovstvo* i *ratna mornarica* jer te dvije grane vojske ne djeluju samo u ratnim zbivanjima. *Inženjerija* je potisnula *opkoparstvo* jer rod inženjerije ne radi samo opkope, rovove i tomu slično.

Važno je naglasiti da se u nazivlju značenje utvrđuje definicijom koja se ne mora poklapati s tvorbenom definicijom. Ilustrirat ćemo tu opreku s nekoliko primjera: *obalna straža* u svojem djelokrugu obuhvaća cijelo teritorijalno more i unutarnje morske vode, a ne samo *obalu*, koja se u općemu jeziku, u skladu s tvorbenim značenjem, najčešće definira kao '[granični] pojas kopna

³ U općejezičnome rječniku ovjerene su samo pojedinačne riječi *čist* i *voda*.

uz more, rijeku ili jezero'. Tvorbeno je značenje riječi *vatrogasac* 'onaj koji se bavi gašenjem požara', no znamo da se vatrogasac ne bavi samo gašenjem požara nego i drugim akcijama spašavanja. *Gorska služba spašavanja* ne bavi se samo spašavanjem u *gorju* nego i različitim speleološkim spašavanjima i spašavanjima u urbanim sredinama, odnosno neplaninskim područjima (visoki objekti, tuneli, cijevi, prometne nesreće itd.). Dakle, terminološko značenje naziva obuhvaća i domene koje tvorbeno značenje ne pretpostavlja.

Jedno je od temeljnih terminoloških načela da se nazivi ne bi smjeli mijenjati bez valjana razloga (Hudeček i Mihaljević, 2012: str. 87). Tako i u navedenim primjerima širenje djelokruga rada ne smije automatski podrazumijevati i mijenjanje nazivlja u pojedinoj struci jer time dolazi do nepotrebna narušavanja stabilnosti terminološkoga sustava.

2. DETERMINOLOGIZACIJA - postupak u kojemu riječi iz jezika struke prelaze u opći jezik. Navest ćemo primjere naziva koji su izvorno potekli iz vojništva i postali dijelom općega jezika s odgovarajućim nevojnim značenjem.

U vojnome značenju:

taktika - 1. uporaba postrojbi u borbi

2. uređen raspored i manevriranje postrojbi u odnosu jedne na druge i/ili u odnosu na neprijatelja kako bi se iskoristile njihove pune mogućnosti (ZDP-P)

invazija - upad i prodor oružanih snaga jedne ili više država na teritorij druge države (HE)

U nevojnome značenju:

taktika - promišljen i razrađen plan i način ponašanja za postizanje zadanoga cilja (ŠRHJ)

invazija - bilo kakva navala ili dolazak u velikome broju (ŠRHJ)

U međuodnosu jezika različitih struka važna je uloga reterminologizacije.

RETERMINOLOGIZACIJA – prelazak naziva iz jednoga nazivlja u drugo, odnosno iz jednoga jezika struke u drugi. Prema Hudeček i Mihaljević (2012), često već u stranome (najčešće engleskome) jeziku dolazi do reterminologizacije naziva koji se zatim procesom jezičnoga posuđivanja prenosi u hrvatski jezik. Za ilustraciju navest ćemo primjer naziva *kampanja*, koji je ishodišno i etimologijom vojni naziv te se danas upotrebljava kao točno definiran naziv u vojnome nazivlju, no proširio se i na mnoge druge struke – od ekonomije i politologije do medija, medicine, agronomije i trgovine (*predizborna kampanja, kampanja protiv pušenja, kampanja cijepjenja, medijska kampanja, kampanja šećerne repe, kampanja sjetve* itd.).

U vojnome značenju:

kampanja – niz povezanih vojnih operacija koje se planiraju i provode u svrhu postizanja strateškog cilja u zadanom vremenu i zemljopisnom području, a koje obično uključuju pomorske, kopnene i zračne snage (ZDP-P)

Etimologija je naziva *kampanja* iz latinskoga *campus* (polje) i kasnolatinskoga *campania* (ravnicu, ravna zemlja). Poslije se taj naziv pojavljivao u svim romanskim jezicima u značenju otvorenoga zemljišta, zemlje, polja pogodnoga za bitke u koje bi se vojske upuštale nakon boravka u taborima. U engleski je jezik taj naziv procesom jezičnoga posuđivanja ušao iz francuskoga jezika, sa značenjem ‘operacije vojske na [bojnome] polju’. U hrvatskome se uz *kampanja* rabi i *pohod*.

Ovim širim uvodnim osvrtom namjera nam je bila smjestiti u širi kontekst naziv koji je potekao iz vojne struke te se determinologizirao i reterminologizirao i danas ga, osim u vojnoj domeni, nalazimo u općemu jeziku te u mnogim drugim strukama i područjima ljudskoga djelovanja u kojima je ključno donošenje odluka u dinamičnim sustavima – od ekonomije i burzovnih procesa preko prometnih znanosti i javne sigurnosti do energetike (nuklearnih pogona), kirurgije, anesteziologije, samoobrane i različitih slučajeva u kojima se zahtijeva izvanredno i hitno postupanje.

Riječ je o nazivu *situational awareness*⁴, koji je u općemu korpusu engleskoga jezika *TenTen*, koji se sastoji od tekstova prikupljenih na internetu (<https://www.sketchengine.eu/documentation/tenten-corpora>), najčešća pridjevna kolokacija uz imenicu *awareness*, s 10 656 pojava.

Metodologija

U radu ćemo s više aspekata pristupiti nazivu *situational awareness*. Ponajprije ćemo detaljno razložiti pojam (koncept)⁵ kojemu je taj naziv pridružen. Ukratko ćemo navesti genezu toga naziva u engleskome jeziku⁶, izložiti što on danas podrazumijeva, koja je njegova općeprihvaćena i uskostručna vojna definicija te kako se do danas pojmovno razgranao. Zatim ćemo provjeriti ovjerenost različitih potvrđenih rješenja metodom korpusne pretrage na hrvatskim jezičnim korpusima – *Hrvatska jezična riznica*, *Hrvatski mrežni korpus* (hrWac), *Hrvatski nacionalni korpus* (HNK) – mrežno dostupnoj prijevodnoj memoriji *Glosbe*, *Englesko-hrvatskome rječniku vojnih izraza* Đemala Kadrića, pravnoj stečevini EU-a, hrvatskome zakonodavstvu te ostalim službenim vojnim i nevojnim publikacijama.⁷ Građa iz dvaju korpusa – *Hrvatske jezične riznice* (<http://riznica.ihj.hr/index.hr.html>), korpusa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, i korpusa *hrWac* (<http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac>) – crpi se s pomoću alata za crpljenje podataka *Sketch Engine*, koji omogućuje prikaz konteksta neke riječi s pomoću skica riječi (*Word Sketches*) i usporednih skica riječi (*Word Sketch Difference*), najčešćih kolokacija raspoređenih u sintaktičke kategorije, čime se olakšava i usustavljuje pronalaženje dobrih rečeničnih primjera i kolokacija. *Sketch Engine* i skice

4 Nakon provedena istraživanja i dokumentiranja različitih rješenja koja se pojavljuju u hrvatskome jeziku, u zaključnome osvrtu preporučit ćemo hrvatske istovrijednice. Do tada ćemo u tekstu rabiti engleski naziv.

5 *Pojam* i *naziv* često se miješaju ili čak smatraju istoznačnicama (rječnik pojmova, rječnik naziva itd.). U terminologiji je *pojam* mentalna kategorija (izvanjezična stvarnost), a *naziv* je jezična kategorija te se pridodaje pojmu kao njegova oznaka.

6 Taj naziv i njemu pridruženi pojam vrlo je proširen i važan u engleskome jeziku te se, na primjer, u SAD-u 26. rujna obilježava kao *National Situational Awareness Day*.

7 Sve službene vojne publikacije upotrijebljene za ovaj rad nisu klasificirane nijednim stupnjem tajnosti.

riječi upotrebljavaju se i pri pretrazi engleskoga korpusa *English Web 2015* (enTenTen15). Isto tako, s obzirom na to da se danas nazivlje često nekritički preuzima iz engleskoga jezika te se preslikavaju njegovi modeli pri tvorbi hrvatskih naziva, provjerit će se istovrijednice u više jezika (Mihaljević i Šarić, 1995: str. 243) u nekoliko službenih institucijskih višejezičnih terminoloških baza (NATOTerm, IATE, Termium, UNTERM)⁸. Zatim će se na svaku od tih istovrijednica primijeniti terminološka načela (Hudeček i Mihaljević, 2012) te iz jezičnonormativne perspektive predložiti hrvatska istovrijednica. Nosiva riječ naziva koji uđu u najuži izbor za hrvatski naziv obradit će se metodologijom obrade primijenjenom u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*.⁹

Značenje i definicija naziva *situational awareness*

Opća definicija

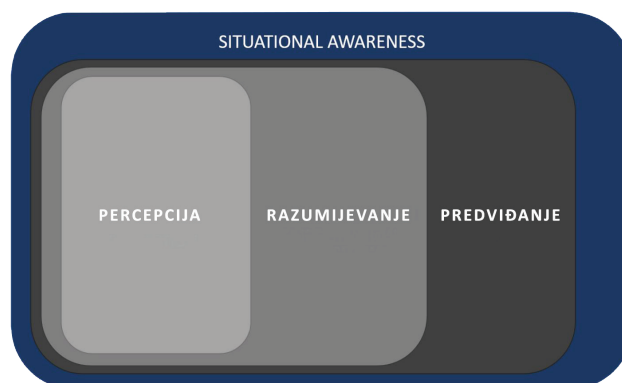
Polazište je svakoga terminološkog rada i opisa *pojam* (Wüster, 1991: str. 1). Tako je i u ovome slučaju ponajprije potrebno raščlaniti pridruženi naziv *situational awareness* iz jezičnosinkronijske perspektive¹⁰ kako bismo

8 NATOTERM = službena terminološka baza NATO-a
IATE = službena terminološka baza Europske unije
UNTERM = službena terminološka baza Ujedinjenih naroda
TERMUM = službena višejezična baza vlade Kanade

9 Više o *Mrežniku* vidi u Hudeček i Mihaljević (2017, 2018).

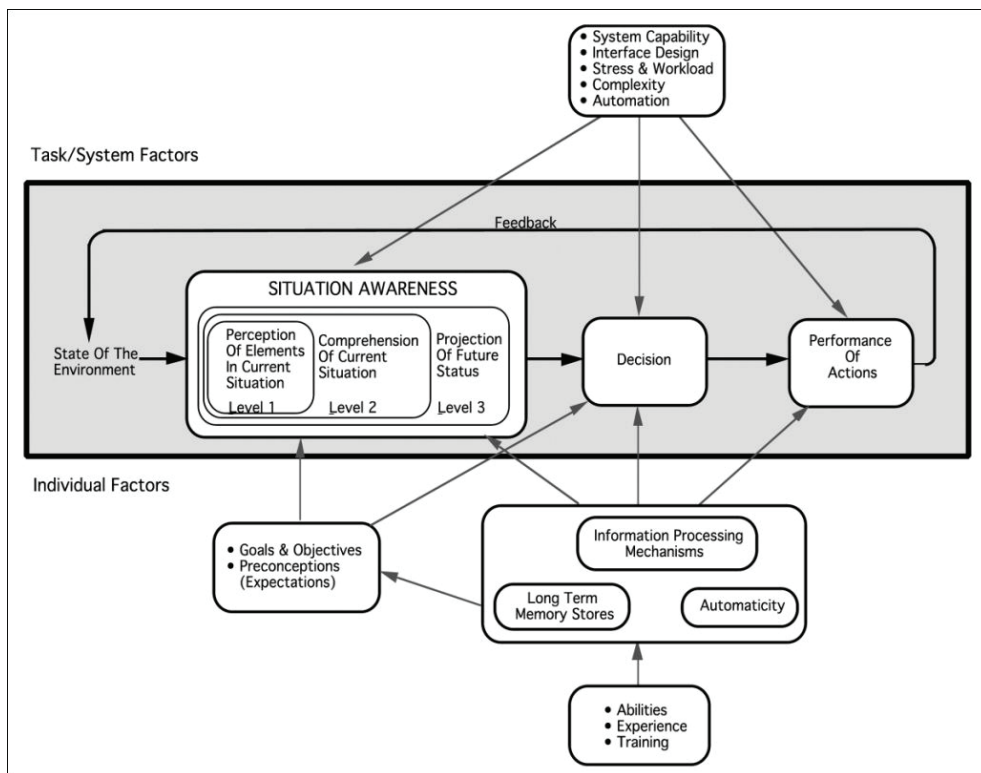
10 Premda se naziv *situational awareness* u suvremenome značenju upotrebljava već više od tri desetljeća, ideja se počela razvijati još u ratnome zrakoplovstvu Prvoga svjetskog rata. U tekstovima o taktici njemačkoga zračnog asa Oswalda Bölckea (poznatijima kao *Dicta Bölcke* ili osam maksima zračne borbe) neizravno se mogu iščitati formulacije koje upućuju na *situational awareness*. Drugim riječima, Bölcke je naglašavao „važnost stjecanja svijesti o neprijatelju prije nego što on stekne svijest o vlastitoj situaciji” (Endsley, 1988). Prema Endsley, mnogi se uspjesi Bölckea kao pilota mogu pripisati održavanju *situational awareness* u zračnim borbama. Poslije toga naziv *situational awareness* počinje se rabiti u američkome (ratnom) zrakoplovstvu. Štoviše, jedan segment srodnoga pojma također nastaloga u zrakoplovstvu – Boydova OODA petlja (OODA Loop) – katkad se u literaturi reinterpreтира kao *situational awareness*. Konkretnije, Boydov *Observe* i *Orientate* zamjenjuje se trorzinskim modelom pojma *situational awareness* kako ga predstavlja Endsley.

mu pridodali odgovarajući hrvatski naziv. Budući da *situational awareness* i pojmovno i jezično ima svoje ishodište u engleskome jeziku, pri odabiru hrvatske istovrijednice riječ je o tzv. međujezičnoj sekundarnoj tvorbi (engl. *secondary term-formation*), odnosno kad već u polazišnome (engleskome) jeziku postoji naziv za koji je potrebno oblikovati hrvatsku istovrijednicu (Sager, 1990; Mihaljević i Šarić, 1995). U terminološkome radu pojam se razgraničuje od ostalih pojmova i dobiva svoje značenje definicijom koju mu pridodaje struka. Tijekom posljednja tri desetljeća oblikovane su brojne definicije naziva *situational awareness*, neke usko vezane za zrakoplovstvo, a neke općenitije (Dominguez, 1994)¹¹. Ipak, danas se definicija i teorijski model pojma *situational awareness* kako ga je razradila Mica Endsley (1988) smatraju općeprihvaćenima i primjenjivima na niz područja. Prema Endsley, *situational awareness* definira se kao „**percepcija** elemenata okružja unutar određene količine vremena i prostora, **razumijevanje** njihova značenja i **predviđanje** njihova statusa u bliskoj budućnosti” (Endsley, 1988: str. 97) ili, najjednostavnije rečeno, „**znati** što se događa oko tebe” (Endsley i Garland, 2000: str. 4). Drugim riječima, Endsley prepoznaje tri razine unutar cjelovitoga pojma *situational awareness* (Slika 1).

Slika 1. Rekonstruirani trofazinski prikaz naziva *situational awareness*, prema Endsley (1988)

¹¹ Za sažetak niza definicija naziva *situational awareness* vidi više u *Summary of the various definitions of Situation Awareness* na <http://www.raes-hfg.com/crm/reports/sa-defns.pdf> (pristupljeno 8. 4. 2019.).

Slika 2. Model SA, prema Endsley (2015)

Definicije pojma situational awareness u vojnome i zrakoplovnome značenju

Nakon najproširenije definicije primjenjive u različitim strukama predočit ćemo kako se naziv *situational awareness* razjednačuje i definira u određenim publikacijama i službenim višejezičnim terminološkim bazama u vojnoj i zrakoplovnoj struci.¹²

¹² Svi prijevodi u ovome radu mogu se smatrati radnim prijevodima, a izvornici se nalaze u podrubnicama i smatraju se referentnima.

NATOTerm

situational awareness – znanje o elementima u borbenome prostoru nužnima za donošenje dobro utemeljenih odluka¹³

battlespace awareness – zastarjeli naziv

IATE (prenosi definiciju NATOTERM-a):

situational awareness – znanje o elementima u borbenome prostoru nužnima za donošenje dobro utemeljenih odluka

UNTERM

situational awareness – u vojnome kontekstu, percepcija elemenata okružja unutar određenoga vremena i prostora, razumijevanje njihova značenja i predviđanje njihova statusa u bliskoj budućnosti¹⁴

NAPOMENA: Ovaj se naziv općenito upotrebljava za označivanje stanja svijesti određenoga subjekta (operatora, pilota zrakoplova) tijekom zadaće u određenome vremenu. Ujedno se koristi za označivanje takva stanja svijesti ili orijentacije u odnosu na više aktera i/ili organizacijskih jedinica oko subjekta. U širem smislu, u logistici može podrazumijevati i „potpunu razvidnost sredstava (TAV)” s pomoću računalnih alata za praćenje i upravljanje opremom, pružajući korisnicima pravodobne i točne informacije o mjestu, kretanju, statusu i identitetu postrojba, osoblja, opreme i zaliha.¹⁵

13 *The knowledge of the elements in the battlespace necessary to make well-informed decisions.*

14 Zapravo je riječ o prethodno navedenoj definiciji Mice Endsley.

15 *In a military context, the perception of the elements in the environment within a volume of time and space, the comprehension of their meaning, and the projection of their status in the near future. This term is broadly used to denote the state of awareness that a subject (operator; aircraft pilot) has in the course of a task at a given time point. It is also used to connote such a state of awareness or orientation with respect to multiple actors and/or organizational units around the subject. By extension it can include in logistics “total asset visibility (TAV)” through computerized equipment tracking and managing tools, giving users timely and accurate information of the location, movement, status and identity of units, personnel, equipment and supplies.*

Termium

Predmetno područje: vođenje vojnih operacija

situational awareness – znanje o elementima operativnoga okružja nužnima za donošenje dobro utemeljenih odluka¹⁶

Predmetno područje: zrakoplovstvo

situational awareness – održavanje potpunoga mentalnog pregleda okolnih objekata i događaja te sposobnost interpretacije takvih događaja za buduću uporabu¹⁷

U vojnome smislu Brown ga definira kao „percepciju, razumijevanje i predviđanje elemenata u operativnome okružju potrebnih za učinkovito djelovanje unutar toga okružja”¹⁸, preformulirajući zapravo model Mice Endsley. Brown pridodaje kako se na *situational awareness* gleda kao na „mentalnu mapu” nastalu fuzijom relevantnih informacija iz protekloga razdoblja i okružja zaprimljenih iz različitih izvora. Fuzija tih elemenata nužna je za organiziranje, obradu i objedinjavanje tih informacija kako bi se dobila koherentna „operativna slika” (Brown, 2012: str. 9).

Dominguez (1994) za potrebe civilnoga zrakoplovstva dorađuje definiciju Mice Endsley na sljedeći način: „neprekidno crpenje informacija iz okružja, objedinjavanje tih informacija s prethodnim znanjem u koherentnu mentalnu sliku te uporaba te slike u usmjeravanju daljnje percepcije i predviđanju budućih događaja”¹⁹. U smislu ratnoga zrakoplovstva Carroll (1992) kombiniranjem različitih definicija dolazi do sljedeće operativno usmjerene

16 *The knowledge of the elements of the operational environment necessary to make well-informed decisions.*

17 *Mantenimiento de un panorama mental completo de los objetos y sucesos circundantes así como la capacidad de interpretar dichos sucesos para uso futuro.*

18 *The perception, understanding and anticipation of the elements within an operational environment required to act effectively within that environment.*

19 *Continuous extraction of environmental information, integration of this information with previous knowledge to form a coherent mental picture, and the use of that picture in directing further perception and anticipating future events.*

definicije: „SA je sposobnost pilota (ili posade) da neprekidno percipira sebe i zrakoplov u odnosu na dinamično okruženje leta, prijetnje i misije te sposobnost predviđanja i izvršavanja zadaća na temelju te percepcije.”²⁰

Pri terminološkoj raščlambi, osobito naziva nastalih sekundarnom međujezičnom tvorbom, uputno je istražiti istovrijednice i definicije na ostalim jezicima (osim engleskoga). Navest ćemo neke od njih:

DE Lagebewusstsein

Situationsbewusstsein

Lageerfassung

DEF. Percepcija elemenata okruženja, razumijevanje značenja tih elemenata i predviđanje statusa tih elemenata u bliskoj budućnosti koji služe kao osnova za donošenje odluka o određenom ponašanju ili djelovanju.²¹ [IATE]

IT conoscenza situazionale

DEF. Sposobnost nadziranja, otkrivanja, prepoznavanja, praćenja i razumijevanja određenih situacija i aktivnosti za primjenu odgovarajućih mjera kombiniranjem novih informacija s postojećim znanjem.²² [IATE]

SL situacijsko zavedanje

DEF. –
[IATE]

20 SA is a pilot's, (or aircrew's), continuous perception of self and aircraft in relation to the dynamic environment of flight, threats, and mission, and the ability to forecast, then execute tasks based on that perception.

21 Das Wahrnehmen von Elementen einer Umwelt, das Verständnis der Bedeutung dieser Elemente und die Vorhersage des Status dieser Elemente in der nahen Zukunft, dient als Grundlage für Entscheidungen über ein bestimmtes Verhalten oder Handeln.

22 Capacità di monitorare, individuare, identificare, localizzare e comprendere determinate situazioni e attività allo scopo di prendere adeguati provvedimenti, combinando nuove informazioni a conoscenze già acquisite.

FR **appréciation de la situation** (preporučeni naziv)

connaissance de la situation

DEF. Poznavanje elemenata borbenog prostora potrebnih za donošenje odluka na temelju odgovarajućih informacija.²³ [IATE]

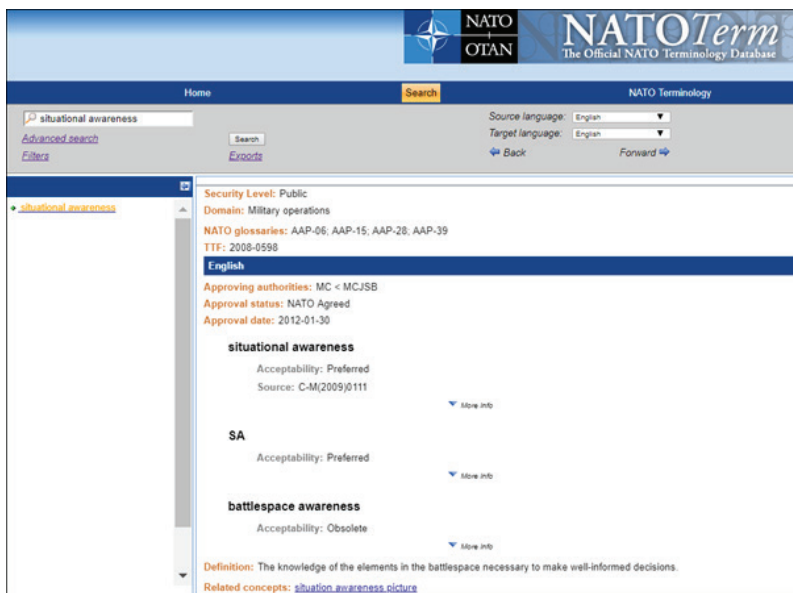
RU **информированность о положении дел** [UNTerm]

DEF. –

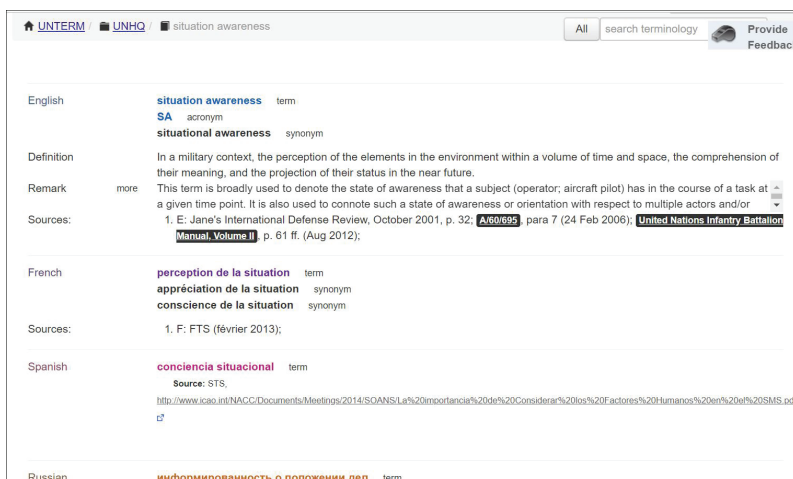
Source language	Target language	Results 1-10 / 16	*situational awareness*	en → all	Search in fields (source): Term	Matching: All words	Search in term types (source): All term types
★ 927862							1
defence (0821) (INTERNATIONAL RELATIONS)							Council
↓ en	situational awareness	***					Council
da	situationsbevidsthed	***					Council
de	Lagebewusstsein	***					Council
	Situationsbewusstsein	***					Council
	Lageerfassung	***					Council
el	αντίληψη της κατάστασης [preferred]	***					Council
	επίγνωση των καταστάσεων	***					Council
es	conciencia situacional	***					Council
et	olukorrateadikkus	***					Council
fi	tilannetietoisuus	***					Council
fr	appréciation de la situation [preferred]	***					Council
	connaissance de la situation	***					Council
hu	helyzetismeret	****					Council
it	conoscenza situazionale	***					COM
lt	informuotumas apie padėtį	***					Council

**Slika 3. Prikaz iz službene terminološke baze Europske unije (IATE).
Dostupno na: <https://iate.europa.eu/home>.**

²³ *Connaissance des éléments de l'espace de bataille nécessaire pour prendre des décisions reposant sur des informations appropriées.*

Slika 4. Prikaz iz službene terminološke baze NATO-a (NATOTerm).
Dostupno na: <https://nso.nato.int/natoterm/content/nato/pages/home.html?lg=en>.

Slika 5. Prikaz iz službene terminološke baze UN-a (UNTERM).
Dostupno na: <https://unterm.un.org/UNTERM/portal/welcome>.

Jedini hrvatski dvosmjerni objasnidbeno-prijevodni vojni dvojezičnik *English-Croatian Dictionary of Military Terms / Hrvatsko-engleski rječnik vojnih izraza* Đemala Kadrića iz 2014. na sljedeći način prevodi i razjednačuje značenja naziva:

situational awareness – situacijska svjesnost

1. pilotovo potpuno razumijevanje trodimenzijske zračne borbe u kojoj sudjeluje
2. znanje o neposrednome trenutačnom okruženju
3. znanje i razumijevanje trenutačne situacije koje zapovjedniku omogućava pravodobnu i preciznu procjenu operacija i pomaže mu prilikom donošenja odluka (US) (Kadrić, 2014)

U hrvatskoj literaturi uspjeli smo pronaći definicije naziva *situational awareness* u zrakoplovstvu samo u nekoliko diplomskih i magistarskih radova, u kojima se zapravo prenose definicije iz strane literature. Tako Forjan daje definiciju u skladu s Međunarodnom organizacijom civilnoga zrakoplovstva (*International Civil Aviation Organization*): „situacijska svjesnost odnosi se na nečije sposobnosti da ispravno opaža što se događa u pilotskoj kabini i izvan zrakoplova. Nadalje se proširuje na planiranje nekoliko rješenja za bilo koju izvanrednu situaciju koja može nastati u neposrednoj budućnosti. Održavanje stanja svjesnosti osobe složen je proces, uvelike motiviran razumijevanjem da se nečije opažanje stvarnosti ponekad razlikuje od same stvarnosti” (Forjan, 2016: str. 18–19). Navodi i sljedeću definiciju: „situacijska svjesnost je precizan mentalan model okoline i stanja u kojoj se osoba nalazi te mogućnost da se ona iskoristi za predviđanje mogućih budućih događaja” (Forjan, 2016: str. 18), s prikazom njezinih elemenata na Slici 6.

Hrvatska Agencija za istraživanje nesreća u jednom od svojih završnih izvješća o nesrećama opisuje *situational awareness* „kao svijest [...] o događanjima u okruženju i ispravnom interpretiranju tih događanja”²⁴. U prijevodu Uredbe EU-a o klasificiranju događaja u civilnome zrakoplovstvu

²⁴ Završno izvješće o nesreći padobranca, Sinj, 2. travnja 2016. Agencija za istraživanje nesreća u zračnom, pomorskom i željezničkom prometu. Dostupno na <http://www.azi.hr/Investigations/Download/87> (pristupljeno 8. 4. 2019.).

navodi se „gubitak *svijesti o situaciji* (uključujući svijest o okruženju, načinu rada i sustavu, prostornu dezorijentiranost i vremenski okvir)”²⁵.

SVJESNOST ZEMLJOPISNOG POLOŽAJA	vlastiti zrakoplov, ostali zrakoplovi, zračne luke, gradovi, putne točke, navigacijske točke, putanja do željenog odredišta, značenje oznaka na stazama za polijetanje/slijetanje i vožnju, značajke terena
PROSTORNA SVJESNOST	pozicija, visina, smjer, brzina, vertikalna brzina, putanja leta, predviđena putanja leta, predviđeno vrijeme
SVJESNOST SUSTAVA	stanje sustava, način rada i mogućnosti sustava, visinomjer, transponder, radio veza, gorivo, odstupanja od ispravnih postavki
SVJESNOST OKOLINE	Temperatura, zaleđivanje, gornja baza oblaka, magla, vjetrovi, turbulencije, vidljivost, IFR/VFR uvjeti, područja izbjegavanja, predviđanje vremenskih uvjeta

Slika 6. Elementi *situational awareness* u zrakoplovnoj struci, prema Forjan (2016)

Iz svega prikazanoga, ključne riječi iz definicija koje opisuju pojam *situational awareness*, a presudne su za odabir hrvatske istovrijednice, možemo svesti na riječi *percepcija*, *znanje* i *razumijevanje* te *predviđanje*. Važnost definicije u terminološkome radu vidjet ćemo kad te ključne riječi supostavimo značenjima riječi *svijest* i *svjesnost*. Premda postoje različite razradbe, preinake i kritike modela Mice Endsley, uvidom u definicije možemo ustvrditi kako je na sve njih ponajviše preslikan model Mice Endsley. Štoviše, Endsley²⁶, među ostalim područjima, daje i primjer primjene svojega modela u kontekstu vojnoga odlučivanja (Slika 7).

25 Provedbena uredba Komisije (EU) 2015/1018.

26 Mica R. Endsley obnašala je u razdoblju 2013. – 2015. dužnost vodeće znanstvenice Američkoga ratnog zrakoplovstva (*Chief Scientist of the U.S. Air Force*), čiji status u civilstvu odgovara činu general-pukovnika u vojnoj hijerarhiji, te je objavila više od 200 radova o *situational awareness* i procesima donošenja odluka.

Military Commander	Enemy disposition	Advantages/disadvantages of course of action (COA)	Projected ability of plan to meet mission objectives
	Weather	Areas of cover and concealment	Projected time required to carry out COA
	Terrain	Impact of weather on plan	Projected risk/safety of troops
	Type/capabilities of threats	Impact of weather on visibility/ weapons	Projected ability to obtain information
	Resources available	Available fields of fire	Projected ability to communicate
	Experience level of troops	Ability to support plan	Projected help needed by adjacent brigades
	Readiness level of troops	Risk of mission failure/success	Projected impact of weather on planned COA
	Friendly losses	Risk of casualties/loss of equipment	Projected ability to support plan
	Civilian disposition	Ability to counteract enemy actions	Projected actions of enemy
	Friendly location and status Weapons and ammo	Ability to mitigate risk Impact of deviations on mission	Projected actions of civilians Projected impact of enemy COA

Slika 7. Primjena modela SA Mice Endsley na vojno odlučivanje (Endsley, 2015)

Također, zastupamo stajalište da je, po uzoru na razjednačavanja u terminološkim bazama i literaturi, potrebno razjednačiti pojam u zrakoplovnome i u vojnome smislu (smislu vojnih operacija) koliko god srodni bili. U sljedećim ćemo odlomcima raščlaniti rezultate korpusne pretrage u iznalaženju hrvatskih istovrijednica.

Hrvatske istovrijednice²⁷

Prije iznalaženja hrvatske istovrijednice usklađene sa zakonitostima hrvatskoga standardnog jezika, terminološkim načelima i zahtjevima struke potrebno je utvrditi različita rješenja koja se pojavljuju u općim jezičnim korpusima, terminološkim bazama, rječnicima, dostupnim prijevodnim memorijama i zakonodavstvu te utvrditi njihovu potvrđenost i proširenost. Višejezična terminološka baza Europske unije (IATE) ne donosi hrvatsku istovrijednicu za *situational awareness*. Međutim, donosi istovrijednice za podređene nazive, odnosno hiponime²⁸:

²⁷ Zahvaljujemo Ani Ostroški Anić iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje na prijedlozima u pretrazi za određenim hrvatskim istovrijednicama.

²⁸ O razgranatosti pojma svjedoči i niz naziva koji sadržavaju naziv *situational awareness*: *cyber security awareness, maritime situational awareness, space situational awareness, common situational awareness, integrated situation awareness, situation awareness structure, European Capability for Situational Awareness*.

maritime **situational awareness** – *informiranost o stanju u pomorstvu*

space **situational awareness** – *svijest o situaciji u svemiru*

Očita je neujednačenost nadređenoga naziva.²⁹ Usklađivanje pojmovnoga sustava podrazumijeva i ujednačavanje nizova naziva proizišlih iz temeljnoga naziva, u ovome slučaju *situational awareness*. No iz navedenih primjera proizlaze dvije moguće istovrijednice za *situational awareness* – *informiranost o stanju* i *svijest o situaciji*. Ostale terminološke baze ne sadržavaju i ne predviđaju hrvatske istovrijednice. U hrvatskome zakonodavstvu u zrakoplovnome se kontekstu navode istovrijednice *svjesnost situacije* i *svijest o situaciji*.³⁰ U godišnjemu izvješću o radu Agencije za istraživanje nesreća u zračnome, pomorskome i željezničkome prometu (AIN) za 2017., odnosno u sažetcima završnih izvješća o nesrećama, potvrđeni su nazivi *situacijska svjesnost* i *situacijska svijest*.³¹ U Dugoročnom planu razvoja OSRH-a 2015. – 2024. navodi se *svijest o situaciji* kao jedno od sedam glavnih područja sposobnosti koje trebaju imati i razvijati Oružane snage RH.³² U hrvatskim prijevodima pravne stečevine EU-a nalazimo niz rješenja: *svijest o situaciji*, *svjesnost situacije*, *svjesnost o situaciji*, *situacijska svijest*, *zamjećivanje situacije*, *poznavanje stanja*, *pregled nad situacijom*, *sagledavanje situacije*. Možemo sažeti kako su korpusnom pretragom sljedeća rješenja potvrđena redom zastupljenosti od najveće prema najmanjoj:

svijest o situaciji, *situacijska svjesnost*, *situacijska svijest*, *informiranost o stanju*, *informiranost o situaciji*, *svjesnost o situaciji*, *svjesnost situacije*, *poznavanje stanja*, *zamjećivanje situacije*, *pregled nad situacijom*, *sagledavanje situacije*, *uvid u stanje*.

29 O važnosti hiperonima i hiponima u svim vrstama rječnika usporedi Petrović (1997).

30 U Pravilniku o uvjetima i načinu stjecanja, izdavanja, obnavljanja i produžavanja dozvole i ovlaštenja zrakoplovnom osoblju – pilotima aviona (NN 99/2001) upotrijebljena su oba rješenja.

31 Godišnje izvješće o radu Agencije za istraživanje nesreća u zračnom, pomorskom i željezničkom prometu za 2017. godinu, Zagreb, lipanj 2018. Dostupno na <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/07%20srpanj/105%20sjednica%20VRH//105%20-%202024.pdf> (pristupljeno 8. 4. 2019.).

32 Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike za razdoblje od 2015. do 2024. godine (NN 151/2014).

Primjena terminološkoga načela (naziv mora biti usklađen sa sustavom hrvatskoga standardnog jezika) i traduktoloških načela ekvivalentnosti i adekvatnosti

SITUACIJSKA SVIJEST, SITUACIJSKA SVJESNOST, SVJESNOST
SITUACIJE, SVJESNOST O SITUACIJI, SVIJEST O SITUACIJI

Najprije ćemo se osvrnuti na naziv *situacijska svjesnost*, koji je drugi po zastupljenosti, i njemu tvorbeno analogni naziv *situacijska svijest*. Ovdje je riječ o izravnome i doslovnome prijevodu engleskoga naziva ustrojenoga po modelu pridjev (*situational*) + imenica (*awareness*). Najrazrađeniji uvid u problematiku ustrojstva *pridjev + imenica* i *imenica + imenica u genitivu* u nazivlju dale su Hudeček, Kereković i Mihaljević, ponudivši pritom određene teorijske smjernice i uputivši na zakonitosti takvih struktura, koje ćemo primijeniti u našim primjerima.

Ustrojstvo *pridjev + imenica* ima općenito značenje vrste čega (Hudeček, Kereković i Mihaljević 2016: str. 159). No ovdje nije riječ o vrsti *svijesti* ili vrsti *svjesnosti*, kao što je to u svezama *društvena svijest*, *kolektivna svijest*, niti pridjev *situacijski* pobliže određuje vrstu čega kao što je to u svezama *situacijska inteligencija* i *situacijski trening*. U našem slučaju riječ je o značenju 'nečije svijesti o situaciji u kojoj se nalazi'. Štoviše, u vojnoj literaturi sve više prostora zauzima i njemu srodan naziv *situational understanding*, koji ćemo smisljeno-sadržajno prevesti kao *razumijevanje situacije / razumijevanje stanja*, a ne *situacijsko razumijevanje*.³³ Stoga smatramo kako su, u smislu traduktoloških načela ekvivalentnosti i adekvatnosti (Lewis, 2016: str. 16) te terminološkoga načela usklađenosti sa sustavom hrvatskoga standardnog

33 Na primjer, u britanskim vojnodoktrinarnim priručnicima teži se razlučivanju značenja naziva *situational awareness* i (*situational*) *understanding*, pri čemu prvi naziv podrazumijeva sposobnost prepoznavanja onoga što se događa, no ne nužno i zbog čega se događa, dok drugi naziv podrazumijeva razumijevanje zbog čega i što bi se moglo dogoditi. Uvjetno rečeno, u slučaju naziva *awareness* riječ je o inicijalnome znanju i razumijevanju, a naziva *understanding* dubljemu, analitičkomu znanju i sveobuhvatnijemu razumijevanju. Naziv *situational understanding* poklapao bi se s drugom razinom modela Mice Endsley (*comprehension*). (Usp. JDP-04 *Understanding and Decision-making*; JDP 2-00 *Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*)

jezika, hrvatske istovrijednice – *situacijska svijest* / *situacijska svjesnost* – nepreporučene.

Nadalje, u hrvatskome standardnom jeziku dva su najčešća načina modificiranja imenice: *imenica + imenica u genitivu* (adnominalni genitiv) te *pridjev + imenica*. Normativna prednost daje se ustrojstvu *pridjev + imenica* ako je značenje isto kao značenje ustrojstva s adnominalnim genitivom te ako ne postoje sintaktičke, tvorbene i semantičke zapreke (Hudeček, Kereković i Mihaljević, 2016: str. 145). Preoblikom ustrojstva u genitivno ustrojstvo dobit će se sveze *svjesnost situacije* i *svijest situacije*. U svezi *svjesnost situacije* glavna je sastavnica *svjesnost*, a zavisna sastavnica *situacija*. U toj je svezi riječ *svjesnost* otpridjevna imenica (nastala od pridjeva *svjestan*). Prema Silić i Pranjković, u takvim svezama nosiva sastavnica³⁴, koja je izražena otpridjevnom imenicom, označuje svojstvo, a zavisna sastavnica nositelj je toga svojstva (Silić i Pranjković, 2005: str. 268). Kao primjer možemo navesti svezu *neizvjesnost situacije* – situacija je u ovome slučaju nositelj svojstva ‘neizvjesnosti’, odnosno ‘situacija je neizvjesna’. Naprotiv, u primjeru *svjesnost situacije* ne možemo govoriti o značenju ‘situacija je svjesna’. Drugim riječima, u svezama *imenica + imenica u genitivu* imenica u nominativu označuje svojstvo ili mogućnost koja pripada imenici u genitivu (Hudeček, Kereković i Mihaljević, 2016: str. 159), što nije slučaj u svezi *svjesnost situacije* ni u svezi *svijest situacije*, pa ih smatramo značenjski neprimjerenima.

U terminološkoj raščlambi dodatno ćemo se osvrnuti na riječi *svijest* i *svjesnost* kao prijevod engleske riječi *awareness*. Engleski jezik razlučuje *awareness* i *consciousness* kao dva povezana i srodna, no različita pojma, osobito u području psihologije i kognitivnih procesa. Štoviše, u psihologiji postoji i pojam *consciousness of awareness*.³⁵ Ipak, u općemu jeziku, ali i većini struka, najčešće ih nalazimo kao istoznačnice (*political awareness, political consciousness*). I u engleskome i u hrvatskome jeziku teško je uvijek razlučiti ta dva pojma, osim unutar predmetnih struka poput medicine, koja ih

34 Silić i Pranjković umjesto naziva *sastavnica* rabe naziv *tagmem*.

35 O složenosti razlikovanja *svijesti* i *svjesnosti* usporedi Božić (2018).

razgraničuje.³⁶ Hrvatski jezik riječi *svijest* i *svjesnost* češće prepoznaje kao međusobno zamjenjive, kao u nekim korpusno ovjerenim primjerima (*svijest o opasnostima od mina, svjesnost o opasnostima od mina*), no ipak takva zamjena nije svuda moguća (*nacionalna svijest, a ne nacionalna svjesnost*), što upućuje za zaključak o višeznačnosti riječi *svijest*.

Hrvatski rječnici na sljedeći način definiraju riječ *svjesnost*³⁷:

svjesnost 1. osobina onoga koji je svjestan **2.** stanje onoga koji je svjestan **3.** svojstvo onoga što je svjesno (VRHSJ)

što nas nužno upućuje na pridjev *svjestan*:

svjestan 1. koji ima svijest, spoznaju o čemu, koji što shvaća ili razumije **2.** koji je učinjen namjerno i s razlogom **3.** koji je pri svijesti (VRHSJ)

svjestan 1. koji ima svijest, kojemu radi svijest [*Postao je svjestan.*] **2.** koji ima spoznaju čega [*Svjestan tih činjenica. Svjestan mogućnosti.*] **3.** koji ima svijest za određeni sustav ideja (RHJ)

Hrvatski rječnici na sljedeći način definiraju riječ *svijest*:

svijest 1. ljudska psihička funkcija, sveukupnost psihičkog doživljavanja; spoznaja o sebi i svijetu oko sebe, sposobnost mišljenja i rasuđivanja [*Imati razvijenu svijest.*] **2.** znanje o stvarnosti koje se stječe vlastitim iskustvom, osjetom, mišljenjem ili maštom [*Mučila me svijest o tome.*] **3.** normalno stanje rada osjetila i reagiranja na vanjski svijet; stanje budnosti **4.** trajna prisutnost određenih socijalnih, političkih, etičkih i dr. načela i motiva (VRHSJ)

svijest 1. spoznaja vlastitoga bića i svijeta oko sebe, sposobnost rasuđivanja, razmišljanja, zaključivanja, odlučivanja **2.** *psih.* stanje

36 U *Medicinskom leksikonu LZMK-a svjesnost* se opisuje i kao „svijest u širemu smislu”. <http://medicinski.lzmk.hr/svijest/> (pristupljeno 10. 4. 2019.).

37 Dva od četiriju hrvatskih kapitalnih jednojezičnika ne sadržavaju imenicu *svjesnost* kao polaznu rječničku natuknicu.

budnosti, prisebnosti, punog raspolaganja duševnim moćima
3. trajna prožetost određenim socijalnim, etičkim, političkim i sličnim motivima i načelima (RHJ)

svijest 1. sposobnost mišljenja i rasuđivanja o objektivnom svijetu u sveukupnom doživljavanju, svjesnost 2. spoznajna jasnoća, pouzdanost u određivanju nekog predmeta, ukupnog svijeta i samoga sebe 3. normalno stanje rada osjetila i reagiranja na vanjski svijet; stanje budnosti 4. trajna prisutnost određenih socijalnih, političkih etičkih i dr. načela i motiva (VRHJ)

Iz definicija evidentna su značenjska podudaranja tih riječi, ali i razlike u njihovu značenju.

Razlika u značenju riječi *svijest* i *svjesnost* te prikladnost tih riječi kao hrvatskih istovrijednica za *awareness* jasno se može utvrditi korpusnom analizom i skicama riječi. Analizom engleskoga korpusa *TenTen Corpus* utvrdili smo da su uz imenicu *awareness* najčešće sljedeće kolokacije:

pridjevi: *situational awareness, increase awareness, brand awareness, public awareness, heightened awareness of, raise awareness, environmental awareness, spread awareness, conscious awareness, cancer awareness, awareness campaign, awareness week, awareness training, awareness programme, awareness day*

glagoli: *raise, increase, spread, promote, heighten, create, bring, grow, enhance, build, foster, generate*

koordinacija: *awareness and understanding, awareness and funds, awareness and appreciation, awareness and knowledge.*

Kako bismo jasnije razgraničili značenje riječi *svijest* i *svjesnost*, analizirali smo korpus, skice riječi i razlikovne skice riječi te prikazali najčešće kolokacije. Razlikovne skice riječi daju sljedeće rezultate: 1. pridjeve koji se pojavljuju uz imenice *svijest* (zeleno) i *svjesnost* (crveno) i odgovaraju na pitanje *kakav* 2. imenice koje se pojavljuju iza imenica *svijest* (zeleno) i *svjesnost* (crveno) i prijedloga *o* (Slika 8).

kakav?				o-s			
kritički	223	0	...	odgovornost	224	0	...
nacionalan	1682	11	...	potreba	1236	30	...
kolektivan	1886	15	...	vrijednost	346	8	...
razvijen	448	5	...	važnost	1299	79	...
ekološki	1759	41	...	postojanje	230	34	...
čovjekov	262	17	...	vlastit	479	65	...
univerzalan	162	40	...	tijelo	115	49	...
kozmički	119	16	...	autizam	34	73	...
transcendentalan	41	7	...	mucanje	0	26	...
kosmički	7	5	...	antibiotik	0	30	...
fonemski	0	8	...	hepatitis	0	47	...
fonološki	0	34	...	celijakija	0	47	...

Slika 8. Razlikovna skica riječi *svijest* (zeleno) i *svjesnost* (crveno)

Lema *svijest* (89 889 pojavnica u hrWaC-u) ima približno deset puta više potvrda od leme *svjesnost* (8 617 pojavnica u hrWaC-u), a *svjesnost* je za razliku od *svijesti* često zastupljena u imenima (posebno u medicinskom kontekstu): *Međunarodni dan svjesnosti o prijevremenome rođenju*, *Međunarodni dan svjesnosti o mucanju*, *Međunarodni dan svjesnosti o prijevremenome rođenju*, *Mjesec svjesnosti o virusnim hepatitisima*, *Europski dan svjesnosti o antibioticima*, *Tjedan svjesnosti o celijakiji*, *Međunarodno društvo za svjesnost Krišne*, *Laboratorij za unapređivanje svjesnosti*.

Riječ *svjesnost* u jednome je značenju istoznačna s riječju *svijest*. *Svijest* ima i druga značenja, što prikazujemo s pomoću obrade u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*. Pri analizi važno je imati na umu da je *Mrežnik* prvi hrvatski korpusno utemeljen (*corpus based*) rječnik (Tognini-Bonelli, 2001).

SVIJÊST **svijest** im. ž. (GD svijêsti, A svijêst, L svijêst, I svijêšću/ svijêsti)

¹ **Svijest je spoznaja o sebi i svijetu oko sebe, sposobnost mišljenja, prosuđivanja, zaključivanja i odlučivanja.**

– *Ako su krugovaši u našem stoljeću po nečemu izuzetni, onda je to dvoje: u jednu ruku, to je njihova svijest o vlastitom poslanju, a u drugu njihova pozitivna motiviranost.*

– *Razvoj konzumerističkih apetita razvio je i svijest o potrebi uvođenja televizijskog programa.*

Kakva je svijest? **razvijena, sužena**

Što se sa svijesti može? **izgraditi je, probuditi je, proširiti je, razvijati je**

Koordinacija: **svijest i duh, svijest i osjećaj, svijest i podsvijest, svijest i ponašanje, svijest i samopouzdanje, svijest i samosvijest, svijest i samovrednovanje, svijest i savjest, svijest i znanje**

sinonim: svjesnost, antonim: nesvjesnost

Struna: <http://struna.ihj.hr/search-do/?q=svijest&naziv=1&polje=0#container>

² **Svijest je stanje potpune prisutnosti reakcija na vanjski svijet, normalno stanje rada osjetila.**

– *Kad se osvijestio, vidio je da mu napadači pretražuju automobil, a kad su vidjeli da je pri svijesti, upozorili su ga da se ne pokušava odvezati.*

– *Jedna maturantica popila je previše alkohola i izgubila svijest, pa su je prijatelji donijeli do kola hitne pomoći.*

– *Od zadobivenog uboda Ivan je pao i izgubio svijest.*

Što se sa svijesti može? biti pri svijesti; izgubiti je

antonim: nesvijest

³ **Svijest je trajna prisutnost određenih etičkih, nacionalnih, političkih i sličnih načela.**

– To su mogli uživati oni koji su se odrekli ili su vješto znali zatomiti svoju nacionalnu i vjersku svijest.

– Slika, dakako, govori o razvijenoj nacionalnoj svijesti svojega vlasnika.

Kakva je svijest? društvena, ekološka, građanska, individualna, klasna, kolektivna, kritička, moralna, nacionalna

Što se sa svijesti može? buditi je, imati je, izgraditi je, izgubiti je, probuditi je, proširiti je, razvijati je

Koordinacija: svijest i savjest, svijest i znanje

U vezi sa svijesti spominje se: čovjek, društvo, javnost, pojedinac, zajednica; građani, većina, vozači; buđenje svijesti, poremećaj svijesti, razvijanje svijesti, struja svijesti, tok svijesti

Mrtve tvorenice: svjesnost

Vanjske poveznice: Struna: <http://struna.ihjj.hr/naziv/primarna-svijest/26284/#naziv>,

Hrvatski terminološki portal: <http://nazivlje.hr/search/?q=svijest>

SVJĚSNŌST **svjesnost** im. ž. (GDL svjĚsnosti, A svjĚsnŏst, I svjĚsnŏšću/svjĚsnosti)

Svjesnost je spoznaja o sebi i svijetu oko sebe, sposobnost mišljenja, prosuđivanja, zaključivanja i odlučivanja.

– Možemo li zaključiti da bi za postojanje svijesti trebali sljedeći uvjeti, a koje ne možemo zaobići kad analiziramo što je to svijesti ili svjesnost samoga sebe.

– Zbog toga je temeljito proučavanje Steinerove okultne znanosti od bitne važnosti za buđenje svjesnosti u eteričkom.

Kakva je svjesnost? čista, neograničena; fonološka, kozmička, transcendentna, univerzalna

Što se sa svjesnošću može? kultivirati je, podići je, proširivati je, povećati je, probuditi je, razviti je, širiti je, uzdići je

Koordinacija: svjesnost i budnost, svijest i svjesnost, svjesnost i živost; svijest ili svjesnost

U vezi sa svjesnošću spominje se: buđenje, evolucija, meditacija, podizanje, razina, skala, stupanj, unapređivanje

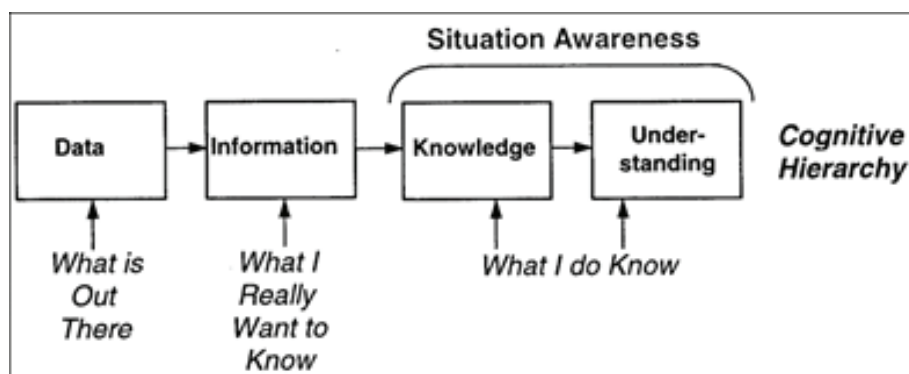
U imenima: Međunarodni dan svjesnosti o prijevremenome rođenju, Međunarodni dan svjesnosti o mucanju, Mjesec svjesnosti o virusnim hepatitisima, Europski dan svjesnosti o antibioticima, Tjedan svjesnosti o celijakiji, Međunarodno društvo za svjesnost Krišne, Laboratorij za unapređivanje svjesnosti

Vanjska poveznica: Hrvatski terminološki portal: <http://nazivlje.hr/rijec/jezicna-svjesnost/35239/>

Usporedimo li korpusno utemeljenu obradu natuknica *svijest* i *svjesnost* te korpusnu analizu, možemo zaključiti sljedeće: 1. imenica *svijest* mnogo je češća (približno deset puta u hrWaC-u) od imenice *svjesnost*; 2. imenica *svijest* ima više značenja, dok je imenica *svjesnost* jednoznačna, i u tome se značenju preklapa s imenicom *svijest*; 3. imenica *svjesnost* često se pojavljuje u imenima, najčešće u medicinskome kontekstu; 4. imenica *svijest* mnogo se češće pojavljuje u nazivlju, što potvrđuju vanjske poveznice na Strunu i Hrvatski terminološki portal. Usporedili smo najčešće kolokacije imenice *svjesnost* i istoznačnoga prvog značenja imenice *svijest* s najčešćim kolokacijama imenice *awareness* te smo utvrdili preklapanje mnogih kolokacija: *razvijena, izgraditi, proširiti je, razvijati je, svijest i znanje*.

Prema NATO-ovoj definiciji pojma *situational awareness* vidljivo je da nije riječ o 'sveukupnosti psihičkoga doživljavanja', 'spoznajne jasnoće' ili 'stanja

rada osjetila i reagiranja na vanjski svijet', nego o **znanju i razumijevanju**³⁸ podataka i elemenata određene situacije postignutih percepcijom, **nužnih** za donošenje dobro utemeljenih odluka koje se odnose na ponašanje u bliskoj budućnosti. Pritom obje imenice, i *svijest* i *svjesnost*, u svojemu prvome značenju konkuriraju za rješenja u svezi *situational awareness*. Stoga je potrebno vratiti se temeljnomu terminološkom postulatu jer terminološki opis počinje od pojma, odnosno definicije pojma koja će nas usmjeriti na iznalaženje hrvatske istovrijednice sukladno sa značenjem pojma. Prema navedenim izvornim definicijama na engleskome jeziku i u literaturi, u pitanju je, ipak, sveobuhvatnije, složenije i višeslojno znanje i razumijevanje, a ne samo 'spoznajna jasnoća' ili 'spoznaja čega'. U tome nam je od pomoći i kognitivna hijerarhija koju Endsley i Jones preuzimaju od Cooper (Endsley i Jones, 1997: str. 21), u kojoj se *situational awareness* atribuirira kognitivnim kategorijama kako je prikazano na Slici 9.

Slika 9. Mjesto SA u kognitivnoj hijerarhiji, prema Endsley i Jones (1997)

Kao što smo obrazložili, kad je riječ o svezi *situational awareness*, značenjski govorimo o smislu 'nečije svijesti/svjesnosti o situaciji', a ne vrsti, svojstvu ili pripadnosti jednoga predmeta drugomu. Pod time se podrazumijeva da odbacujemo pridjevna ustrojstva (*situacijska svijest / situacijska svjesnost*)

³⁸ Neki se znanstvenici pri opisu naziva *situational awareness* usmjeravaju na to da ga opišu kao stanje, a neki kao proces i stanje. Općenito, cilj je dosegnuti određeni stupanj (stanje) znanja (usp. Kozuba i Pića, 2015).

i genitivna ustrojstva (*svijest situacije / svjesnost situacije*). Stoga, želimo li uzeti u obzir rješenje s riječima *svijest* ili *svjesnost*, preostaje nam razraditi moguća semantički i sintaktički valjana ustrojstva. Imenice *svijest* i *svjesnost* dvovalentne su imenice, odnosno otvaraju mjesto dopunama u genitivu (*svijest/svjesnost koga, čega*) i lokativu (*svijest/svjesnost o komu, čemu*). Kao primjer toga možemo navesti nekoliko korpusnih potvrda: *svijest građana, svijest vozača, svijest o prolaznosti, svjesnost o zlu, svjesnost javnosti, svjesnost pojedinca, svjesnost o antibioticima*. Pritom je potrebno upozoriti na to kako su korpusno potvrđene i sveze *svjesnost + imenica u genitivu*, npr. *svjesnost problema*, koje nisu u skladu s jezičnom normom jer nije riječ o 'problemu koji ima svjesnost o čemu' i ne može se poistovjetiti sa značenjem npr. sveze *svjesnost građana* jer je u njoj riječ o 'građanima koji imaju svjesnost o čemu, koji su o čemu osviješteni'. Smatramo da je ovdje vjerojatno došlo do analogije s genitivnom svezom *svjestan problema* te da su sintaktički nevaljane. Stoga prednost dajemo ustrojstvu *imenica + o + lokativ* pred pridjevnim i genitivnim ustrojem *svjesnost situacije*.

Zbog potvrđenosti u korpusu te kolokacijskoga i terminološkoga potencijala prednost dajemo riječi *svijest* zbog njezine proširenosti u svezi *svijest o situaciji*. Time primjenjujemo terminološko načelo prema kojemu prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim (Hudeček i Mihaljević, 2012: str. 70).

Osvrnemo li se zaključno na rješenja koja obuhvaćaju *svjesnost, svijest*, pridjev *situacijski* ili adnominalnu imenicu u genitivu *situacije*, možemo zaključiti da je u rješenjima *situacijska svjesnost* i *situacijska svijest* prevladalo preslikavanje, odnosno jezično kalkiranje engleskoga tvorbenog modela, a ne gramatičko, semantičko i terminološko promišljanje. Kao u mnogim primjerima u hrvatskome vojnom nazivlju (*dominirajuće zemljište, raketa „ispali i zaboravi“, NATO vođena operacija, brod bolnica, ratne igre, tepih-bombardiranje*), i ovdje se dokazuje da terminološke potrebe često dovode do kalkiranja (Turk, 2013)³⁹. Kad govorimo o dvojbi pri odabiru između riječi *svijest* i *svjesnost*, smatramo

39 Za povijest kalkiranja u vojnome nazivlju usp. Turk i Opašić (2010).

da je riječ o bliskoznačnicama⁴⁰, pri čemu smo prema kriteriju proširenosti i kolokabilnosti dali prednost svezi *svijest o situaciji*.

INFORMIRANOST O STANJU, INFORMIRANOST O SITUACIJI, ZAMJEĆIVANJE SITUACIJE, PREGLED NAD SITUACIJOM

U pretrazi rješenja koja bi konkurirala biti hrvatskom istovrijednicom za *situational awareness* u korpusu su potvrđeni i višerječni nazivi *informiranost o stanju*, *informiranost o situaciji*, *zamjećivanje situacije*, *pregled nad situacijom*. S obzirom na to da smo već dublje raščlanili značenje naziva *situational awareness*, smatramo kako ta rješenja samo djelomično odgovaraju njegovoj višedimenzionalnosti. Nijedno od njih ne obuhvaća integralno sve njegove ključne elemente: *percepcija*, *znanje*, *razumijevanje* i *predviđanje*. Prema rječničkim objašnjenjima, *informiranost* znači 'obaviještenost, upoznatost s čime', *pregled* znači 'postupak kojim se utvrđuje stanje čega', *zamjećivanje* znači 'uočavanje promatranjem'.

Dakle, ta rješenja ne smatramo odgovarajućim prijevodima naziva *situational awareness*. Ona nisu odgovarajuća ni traduktološki ni na semantičkoj razini jer naziv mora biti usklađen sa sustavom hrvatskoga standardnog jezika.

Prijedlog hrvatske istovrijednice

Nakon što smo raščlanili pojam *situational awareness* i objasnili raspon njegova značenja, dolazimo do dva zaključka: 1. temeljni kriterij za njegovo značenje u vojnome kontekstu njegova je definicija *znanje o elementima u borbenome prostoru nužnima za donošenje dobro utemeljenih odluka* (NATOTERM) te dublji uvid u pozadinu te definicije (Endsleyin model) i 2. smatramo da je za potrebe vojnoga nazivlja potrebno razjednačiti značenje na a) značenje u ratnome zrakoplovstvu i b) značenje u smislu vođenja vojnih operacija. Time dolazimo do dva značenja naziva *situational awareness* te, sukladno s provedenom raščlambom njihovih definicija, do hrvatskih istovrijednica

40 O kriterijima u određivanju sinonimije, istoznačnosti, bliskoznačnosti i pitanjima tipologije sinonima usporedi Petrović (2005).

koje im treba pridodati. Nadalje, za značenje u zrakoplovstvu odlučili smo se za riječ *svijest*, dok za značenje u smislu vojnih operacija predlažemo imenicu *uvid*. Rječničkom obradom u *Mrežniku* dobivamo sljedeće rezultate za riječ *uvid*:

UVID *uvid* im. m. (G *ùvida*, DL *ùvidu*, A *ùvid*, I *ùvidom*; mn. N *ùvidi*, G *ùvidā*, DLI *ùvidima*, I *ùvidom*)

Uvid je pregled čega radi upoznavanja s čime ili produbljenje znanja o čemu.

– *S druge strane, oni koji su doista imali uvid u opasnosti, kao i mogućnost da interveniraju u situaciju (top menadžeri), minimalizirali su vlastite rizike prodajući dionice i opcije prije bankrota.*

Kakav je uvid? cjelovit, detaljan, direktan, dubok, intuitivan, izravan, jasan, kompletan, neposredan, površan

Što se s uvidom može? dati ga, dobiti ga, nuditi ga, pružiti ga, omogućiti ga, steći ga

Koordinacija: *uvid i analiza, uvid i intuicija, uvid i kontrola, uvid i pregled, uvid i prosudba, uvid i provjera, uvid i rasprava, uvid i spoznaja*

U vezi s uvidom spominje se: *građanin, idejni projekt, izborni materijal, projekt, zdravstveno stanje*

Pri usustavljanju i normiranju jezika struke nazivima se pridodaje normativni status – *preporučeni naziv, dopušteni naziv, predloženi naziv, nepreporučeni naziv, zastarjeli naziv, žargonizam* (Hudeček i Mihaljević, 2012: str. 93). Budući da je suvremeno hrvatsko vojno nazivlje snažno naslonjeno na nazivlje koje svoja ishodišta ima u engleskome jeziku (NATO) te da u vojnojezičnome korpusu dominiraju različite hrvatske istovrijednice za isti pojam, moramo priznati kako hrvatskome vojnom nazivlju još predstoji normiranje prema navedenim normativnim kriterijima. Stoga ćemo za pojam koji istražujemo ponuditi sljedeća terminološka rješenja s pripadajućim normativnim statusima, a na predmetnim je stručnjacima procijeniti njihovu prihvatljivost:

situational awareness

svijest o situaciji

(u ratnome zrakoplovstvu) sposobnost pilota (ili posade) da neprekidno percipira sebe i zrakoplov u odnosu na dinamično okruženje leta, prijetnje i misije te sposobnost predviđanja i izvršavanja zadaća na temelju te percepcije

NORMATIVNA NAPOMENA: nedopušteni nazivi *situacijska svjesnost*, *situacijska svijest*, *svjesnost situacije*

uvid u situaciju

(u smislu vođenja vojnih operacija) znanje i razumijevanje elemenata u borbenome prostoru nužnih za donošenje dobro utemeljenih odluka

NORMATIVNA NAPOMENA: dopušteni nazivi *pregled nad situacijom*, *poznavanje situacije*

Zaključak

U radu nam je bila namjera terminološki istražiti pojam i naziv *situational awareness*, koji svoje ishodište ima u vojnom nazivlju (ratnome zrakoplovstvu) i koji je i danas zastupljen kao jedan od pojmova pri vođenju vojnih operacija i vojnoga odlučivanja te se proširio na mnoge druge struke. Temeljni je cilj bio korpusnom pretragom istražiti potencijalne hrvatske istovrijednice, raščlaniti njihovu prihvatljivost prema terminološkim načelima stvaranja nazivlja te po mogućnosti predložiti primjerenija rješenja. Ustanovili smo da je u većini aktualnih hrvatskih rješenja preslikan engleski tvorbeni model (*situational awareness* → *situacijska svijest*, *situacijska svjesnost*), bez dubljega promišljanja terminološke prihvatljivosti. Nakon raščlambe predložili smo rješenja za koja smatramo da bi mogla konkurirati kao hrvatske istovrijednice i razjednačili značenja prema predmetnim područjima zrakoplovstva i vojnih operacija. Zastupamo stajalište da pri usustavljanju i normiranju hrvatskoga vojnog nazivlja polazišta moraju biti temeljni terminološki postulati (terminološki opis treba krenuti od pojma, značenje pojma određeno je definicijom) i

terminološka načela normiranja nazivlja, a ne preslikavanje engleskih obrazaca na svim jezičnim razinama. Smatramo kako teorijska uporišta i metodologija primijenjena u ovome radu na nazivu *situational awareness* mogu poslužiti kao paradigmatički primjer pristupa stvaranju i normiranju hrvatskoga vojnog nazivlja, kao na primjer naziva *staff ride*, *mission creep*, *air policing* itd. Nadamo se da će ovaj rad biti poticaj za raspravu o nazivu *situational awareness*, ali i o nekim drugim vojnim nazivima.

Literatura:

Božić, A. (2018) *Problemi objašnjenja svijesti*. Završni rad. Rijeka, Sveučilište u Rijeci Filozofski fakultet u Rijeci.

Brown, D. (2012) *A Survey of Mobile Augmented Reality technologies for Combat Identification applications*. Master of Science Thesis. Alberta, Athabasca University.

Carroll, L. (1992) Desperately Seeking SA. *TAC Attack (TAC SP 127-1)*. 32(3), 5–6.

Dominguez, C. (1994) Can SA be defined? U: Vidulich, M., Dominguez, C., Vogel, E. i McMillan, G. *Situation Awareness: Papers and Annotated Bibliography (U)*. Wright-Patterson Air Force Base, Ohio, Armstrong Laboratory.

Endsley, M. R. (1988) Design and evaluation for situation awareness enhancement. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*. 32(2), 97–101.

Endsley, M. R. (2015) Situation Awareness Misconceptions and Misunderstandings. *Journal of Cognitive Engineering and Decision Making*. 9(1), 4–32.

Endsley, M. R. i Garland, D. J. (ur.) (2000) *Situation Awareness: Analysis and Measurement*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates.

Endsley, M. R. i Jones, W. M. (1997) *Situation Awareness Information Dominance & Information Warfare*. Wright-Patterson Air Force Base, Ohio, Armstrong Laboratory.

- Forjan, I. (2016) *Analiza novog koncepta upravljanja resursima letачke posade*. Diplomski rad. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Fakultet prometnih znanosti.
- Hudeček, L., Kereković, S. i Mihaljević, M. (2016) Skupine imenica + imenica u genitivu i pridjev + imenica u znanstvenome nazivlju. *Jezikoslovlje*. 17(1-2.), 145–167.
- Hudeček, L. i Mihaljević, M. (2018) Croatian Web Dictionary Mrežnik: One year later – What is different? U: Fišer, D. i Pančur, A. (ur.) *Proceedings of the Conference on Language Technologies & Digital Humanities*, 20-21 September 2018, University of Ljubljana, Slovenija. str 106–113.
- Hudeček, L. i Mihaljević, M. (2017) Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik. *Hrvatski jezik*. 4(4), 1–9.
- Hudeček, L. i Mihaljević, M. (2012) *Hrvatski terminološki priručnik*. 3. ispravljeno izdanje. Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kadrić, Đ. (2014) *English-Croatian Dictionary of Military Terms / Hrvatsko-engleski rječnik vojnih izraza*. Zagreb, Hrvatsko vojno učilište.
- Kozuba, J. i Piša, J. (2015) Chosen Aspects of Pilots Situational Awareness. *Naše More : znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*. 62(3 posebno izdanje), 175–180.
- Lewis, K. (2016) *Lažni prijatelji: s Rječnikom hrvatsko-ruskih lažnih prijatelja*. Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Mihaljević, M. i Šarić, L. (1995) Hrvatske istovrijednice stranih naziva. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 21(1), 157–171.
- Petrović, B. (1997) Nadređenice i podređenice u leksiku i rječniku. *Suvremena lingvistika*. 43–44(1-2), 241–250.
- Petrović, B. (2005) *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Sager, J. C. (1990) *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Silić, J. i Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb, Školska knjiga.

Tognini-Bonelli, E. (2001) *Corpus Linguistics at Work, Studies in Corpus Linguistics*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.

Turk, M. (2013) *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvistici jezičnih dodira*. Zagreb / Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada / Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Turk, M. i Opašić, M. (2010) Kulturno-povijesni kontekst kalkiranja u hrvatskome jeziku. *Kroatologija*. 1(1), 300–315.

Wüster, E. (1991) *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. 3. Auflage. Bonn, Romanistischer Verlag.

Rječnici i publikacije:

EHVR = Kadrić, Đ. (2104) *Englesko-hrvatski / Hrvatsko engleski rječnik vojnih izraza*. Zagreb, Hrvatsko vojno učilište.

HE = Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na: www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27709

RB = GSOSRH (2009) *Radna bilježnica* (sukladno AAP-39 NATO Handbook of Land Operations Terminology)

RHJ = Šonje, J. (ur.) (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

ŠRHJ = Brozović Rončević, D. (ur.) (2012) *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, Institut za jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.

VRHJ = Anić, V. (2004) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, Novi liber.

VRHSJ = Jojić, Lj. (ur.) (2015) *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb, Školska knjiga.

ZDP-P = GSOSRH (2018) *Združeni doktrinarni priručnik: Rječnik pojmova i definicija*. Zagreb.

O autorima:

Dalibor Vrgoč, prof. (dalibor.vrgoc@morh.hr) načelnik je Odjela za testiranje i prevođenje u Središtu za strane jezike Hrvatskoga vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman“ i doktorand na poslijediplomskome doktorskom studiju lingvistike na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Uže je područje njegova znanstvenoga interesa vojna terminologija, leksikologija, leksikografija i prevođenje.

Dr. sc. Milica Mihaljević (mmihalj@ihjj.hr) znanstvena je savjetnica u trajnome zvanju i voditeljica Odjela za hrvatski standardni jezik u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Njezin je znanstveni interes u prvome redu usmjeren na hrvatski standardni jezik, terminologiju, normativistiku, leksikologiju i leksikografiju. Autorica je samostalnih knjiga, terminoloških priručnika, jezičnih savjetnika te udžbenika, vježbenica i priručnika. Urednica je časopisa *Hrvatski jezik* i članica uredništva časopisa *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Članica je Terminološke komisije Međunarodnoga slavističkog komiteta (Terminology Commission affiliated with the ICSS). Više o autorici na: <http://ihjj.hr/istrazivac/milica-mihaljevic/40/>.